

1926 મોકાની મોકાણ

મુંઝઈ મલે છે ફાટલો, પણ ઓટલો કહી ના મલે
સુવાતણી સગવડ ખીના, કુટપાયરી ઉપર ખડુ પડે
હવા વગરની રૂમમાં, ગરીમ જનનો વાસ છે
ભોંય પથારી સુઈ રહેવું એ મુંઝઈમાં વાસ છે

હું દેશ છોડી આવીયા, કમાવા મુંઝઈ ગામમાં
મારઘીટમાં નોકર રહ્યો, ઉધરાણી કેરા કામમાં
રૂપીઆ હજારે ફાટના, ઉધરાણીમાંથી લાવતો:
શુદ્ધ દાનતે કરી નોકરી, મુજ ફાટને મન ભાવતો
પણ પૂર્વના કોઈ પાપથી, સદ્ગતને પંથે હું ચડ્યો
“મોકા” કરી મોકાણમાં, પાસા ઉધો મારો પડ્યો:
જે હતું મુજ પાસ નવળું, તે ખંડું હારી ગયો
મુંઝઈના કારંત્તાનથી ચોખ્ખો મવાઈ થઈ રહ્યો.
સફે કયો બીજા માંગતો, એ સાફ દીલની વાત છે
“મોકા” કરી મોકાણમાં, આ જીવન મુજ વૃત્તાંન છે.

છપાનેવાલે-નુરમહીમહ ઉસમાન બેગમસદર
પાયધુની નાક મુંઝઈ નં. ૩.

સુરત જરાનપુરી જામળ, લાજવાળી પોળમાં આવેલા મી અનાવિલ
ખંડુ મી પ્રેસમાં ગોવિન્દજી ડાહ્યાભાઈ નાથકે છાપી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૦૨૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ મોડીના મોડી

વિષય ૬- : ૩

૧૩૦૨૦
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીશાલર સંગ્રહ

શ્રી શારદાયૈ નમઃ

ગઝલ.

આજ કાલના ઇસ્કી લાલા, મુંબઈમાં બહુ આવે છે,
અહીં આવીને કુડકપટથી, જીવનના હી ગાળે છે,
બાલ કપાવી, મૂછ મુંડાવે, માથે સેંથા પાડે છે,
ખીસા ખાલી લપકા ભારી, પોલમપોલ ચલાવે છે,
ખોટું બોલે, ખોટું ચાલે, ખોટા કાઠ બતાવે છે,
ઉપરકી તો અચ્છીઅચ્છી, લીતરકી રામ બાણે છે,
સોનેરી ટોળીના શખસો, ત્રાસ બહુ ફેલાવે છે,
ખીસા કાતરનારા સઘળા, બાળ અહીં અજમાવે છે,
દગા, ફરેબો કાવા ફાવા, લુચ્ચાનો અહીં આં નહિ પાર,
ચોરી, ભરી, મારામારી, મુંબઈ થાયે અપરમપાર,
ધંધાનો મુંબઈ નહિ તોટો, જેને જેવાં કરવાં કામ,
બગલા સરખા સફેદીઆઓ, મુંબઈને કરતા બહનામ;
હરામી રસ્તે ધન કમાવા, લુચ્ચાઓ બહુ આવે છે,
લાલચમાં લપટાવી મારી, લોળા જન ભરમાવે છે;
મુંબઈના સૌ લેહલરમની, વાંચો આ બુકમાં સૌવાત,
સંજાળીને ડમલું ભરબે, નહિતર કેા દીન થાશે ઘાત.

(૨)

હું મુંબઈ કેમ આવ્યો.

હું કાઠીઆવાડમાં આવેલા ગીર ગામડાનો રહીશ હું; સાત ગુજરાતી તથા પાંચ ઈંગ્લીશ મળી કુલ બાર ચોપડી મેં ફાડી નાખી છે, મારી ઉમ્મર ચોવીશ વર્ષની છે. પીઠી ચોળી વરરાજ થવાનો હજુ સુધી મેં લ્હાવો લીધો નથી. જન્મ આપનાર માતાપિતા બંને હજુ સુધી સહીસલામત છે. સ્કુલમાંથી છુટ્યે હજુ મને છ માસ પુરા થયા ન હોતા; એ સમયે મારા મનમાં રાજ એજ વિચાર થોળાયા કરતો હતો કે હવે મારે કઈ લાઈન લેવી ? માસ્તર થવું ? પરદેશ જવું ? કે દેશમાં ધંધો કરવો ? હું દીવા જેવું સમજતો હતો કે હવે મારે મારા પિતાશ્રી પરથી ઘર સંસારનો બોલો ઉઠાવી લેવો જોઈએ, પણ કરવું શું ? હું ઈંગ્લીશ બહેલો હોવાથી ગામડીઆ સાથે વાતચીત કરવાનું જ્યાં મારું મન ન થાય, ત્યાં તેની સાથે ધંધો કેમ થાય ? બહુ વિચાર કર્યો પછી મેં મુંબઈ જવા તૈયારી કરી. મારા ગામડાના ઘણા મનુષ્યો મુંબઈ રહેતા હતા, માટે લાગવગથી ત્યાંજ ઠેકાણે પડીશ એવો મેં વિચાર કર્યો. એ અરસામાં મારો બાળ સ્નેહી મિત્ર મદનલાલ મુંબઈથી આવ્યો. હું તેને મળવા જવાનો વિચાર કરતો હતો; એટલામાં ભાઈ સાહેબ મારા તરફ આવતા જણાયા. હું હરખાયો. બહાલથી તેને ભેટ્યો. આલુ જમાનાની રીત પ્રમાણે મેં તેનું આપાણીથી સ્વાગત કર્યું.

(૩)

આ પીધા પછી મદનલાલ મુંબઈનાં વખાણ કરવા લાગ્યો. મને ઉદ્દેશીને તે કહેવા લાગ્યો. દોસ્ત ! આવા ગામડામાં તને કેમ ગોઠે છે ? અહીં શું બળ્યું છે ? આવા અનાડી રોંસા લોકોના સહવાસમાં રહેવાથી ઉલટી ખુદ્દિ બગડી જાય. મુંબઈ ચાલ, તારું ભાગ્ય ત્યાં અજમાવ, મુંબઈ ગરીબનું બેલી છે, હિંદુસ્તાનનું નાક છે. ચોરાસી બંદરનો ચોટો છે, હિંદનો મુખ્ય દરવાજો છે. વખતે ઉંચો નીચો પગ પડી જાય; તો બેડો પાર. આપણી સાથે લણતો રમણીક હમણાંજ શેર બજારમાંથી પચીસ હજાર રૂપિયા કમાયો. કહે જોઈએ હવે તારો શું વિચાર છે ? આમ કહી મદનલાલ મારા સામું ટગરટગર જોઈ રહ્યો.

મેં મદનલાલને તાત્કાલીક જણાવ્યું ભાઈ ! મારે તારી સાથે ચોક્કસ મુંબઈ આવવું છે. તું ક્યારે જઈશ ?

હાલ મારી તબીયત બરાબર રહેતી નથી, જેથી હજી મારે બે ચાર માસ દેશમાં રહેવું પડશે. તું ખુશીથી જા, મારા સરખું કામકાજ લખજે, લે આ મારા નામનો વીઝીટીંગ કાર્ડ તને ઉપયોગી થશે; આમ કહી કાર્ડ આપી સ્ત્રીઝર બીડીના ગોટેગોટા કાઢતા ભાઈ સાહેબ રાફમાં રવાના થયા.

મદનલાલ પાંચ છ વર્ષ થયાં મુંબઈ રહેતો હતો. તેના નામ પ્રમાણે તેનામાં શુભ પણ મદન જેવાજ હતા. તે કાપડ માર-કીટમાં ઉઘરાણીનું કામ કરતો હતો. તેને પચાસ સાઠ રૂપિયા પગાર મળતો; છતાં ભાઈ સાહેબનું મુંબઈમાં ખર્ચ ઉપડતું નહિ. દેશમાં તેની વિધવા માતા, નાનો ભાઈ તથા એક બેન હતી;

છતાં તેના પર તે કદી પણ મુંબઈથી અચીં મોકલતો નહિ
જેથી તેના ઘરમાં “તાવડીમાં તારો તથા કથરોટમાં મારો”
આવા ઘાટ ઘડાતા હતા. તેની માતા બિચારી ફળાણું ફળી ખેતર
વાડીમાં મજૂરીનું કામ કરી આ બચ્ચાંઓનું પોષણ કરતી;
છતાં ભાઈ સાહેબ તો “દીકરો ફળાણાવળીનો નામ ગુલાબરાય”
ભાઈ માફક પાઠ ભજવતા, જેટલા દિવસ મદનલાલ દેશમાં રહે
તેટલા દિવસ મુંબઈનાજ તડાકા મારે. મુંબઈ આમ છે, તેમ
છે, ગામના દરેક મનુષ્ય પાસે એજ લેકચર કરે કે મુંબઈ ચાલો.
અહીં શું બળ્યું છે ? દયો આ માફ મુંબઈનું ઠેકાણું; એમ
કહી પોતે છપાવેલા વીઝીટીંગ કાર્ડ દરેકને આપે.

કાર્ડમાં M.B. SHAH. P.N. 4 એમ ઇંગ્લીશમાં
છાપેલું હતું. બિચારા ગામડાના મનુષ્યો આ વીઝીટીંગ
કાર્ડમાં શું સમજે ? મને તો ભાવતું હતું, ને વેઢે બતાવ્યું
એટલે મારે તો ચોક્કસ મુંબઈ જવું હતું, તેમાં વળી મદનલાલની
સલાહ મળી, એટલે મારે તો દુધમાં સાકર ભળ્યા જેવું થયું.
વળી હું જાણતો હતો કે મુંબઈમાં કરોડો રૂપીઆની નોટો
ફરે છે; તેમાંથી થોડાક લાખ રૂપીઆ શું મારા બાગ્યમાં નહિ
હોય ? મારા પ્રભુ મેં કયાં વેચી ખાધા છે ? હીંમતે મરદા મદદે
ખુદા” આવો વિચાર કરી એજ નિર્ણય પર આવ્યો કે:—

“ જાળીડા નાખને જાળ મીઠા મેરામણ મહી. ”

આમ હીંમત કરી મારાં બાગ્ય બતાવવા યોગ્યશંકર
જોશીને ઘેર ગયો.

(૫)

સોમવારે મુંબઈ જવાની જોશી બાવા પાસે મેં વાત કરી; કે તરતજ તેમણે ટીપણું કાઢ્યું. બાવાએ બે ચાર વખત આંગળીનાં વેઢા ગણ્યા; પછી મને જણાવ્યું કે વીઠ્ઠલાસ ! તમારી વૃષભરાશી છે. આ રાષીમાં જન્મેલા મનુષ્યો દ્રઢ, અતડા, કાબેલ, આચ્છી, માયાળુ અને સાહસીક હોય છે ધન મેળવવું તેમને સહેલ છે; પણ આ ધન બચાવવું તેમને મુશ્કેલ છે. તમારે લગ્નેશ શુક્ર છે, જેથી તમને અણુધાર્યો ધનનો લાભ થવોજ જોઈએ. મુંબઈની અને તમારી સામસામી પ્રીતિ છે; માટે મુંબઈમાં તમે સુખી થશો; પણ સોમવારે જવાનું માંડી વાળજો, કારણ કે સોમવારે સામું દશાશુળ થાય; માટે મંગળવારે ચડતે પહોરે માતા અંબાજીનું નામ લઈ મુંબઈ જજો. એટલું કહી જોશી બાવાએ તપકીરના બે ચાર ફડાકા મારી લીધા.

હું બહુજ હરખાયો. જોશી બાવાને સાષ્ટાંગ નમન કરી ટીપણું પર રૂપાનાણું મૂકી હું ચાલતો થયો. બે દિવસ મહા મુશ્કેલીથી કાઢયા. મંગળવારે પ્રભાતમાં વહેલો ઉઠ્યો. સ્નાન કરી ગીતાજીના બે પાઠ કર્યા. મારી માતાએ આજે મારા માટે કંસાર કર્યો હતો, તે હું જમ્યો. પરદેશ જતી વખત દહીં ખાધાથી ભાગ્ય ખુલ્લે છે, એ સિદ્ધાંત જેમ ઘણાને માન્ય છે; તેમ મને પણ માન્ય હોવાથી મેં પણ અમ્મી તરફથી દહીં ઉડાવ્યું. જમ્યા પછી માતાપિતાને સાષ્ટાંગ હંડવત કરી તેમનો આશીર્વાદ લીધો. ઘરમાંથી બહાર પગ ચુકતાં શુક્રેન પણ સારા થયા. કુવે પાણી ભરવા જતી કુમારીકા મને જામી મળી.

(૬)

જેથી મને પોતાને હું લાગ્યશાળી માનવા લાગ્યો. અમારા પગ જોરમાં ઉપડયા. ટ્રંકને બગલમાં મારી બુસ્સામાંજ ચાલવા લાગ્યો, પણ મારા ચાલવાનો આ જોશ કાયમ રહ્યો નહિ. ગલકા કુંભારના દશ આર ગધેડાં મારી પાછળ પડ્યાં. આ કમબખ્તની અડફટમાં હું ન આવી બઉં એમ ધારી બાબુમાં તરવા ગયો, એટલે પથથરની ઠોકર લાગવાથી હું અત્યોપાટ પડી ગયો. ટ્રંક નીચે મારો પગ દબાવાથી પગમાં ફૂંધીરની ધાર ચાલી. મુહુર્તમાંજ લાલમલાલ નીકળ્યું. મેં ત્રિચાર કર્યો કે બસ આપણી ફતેહ છે; જેથી જોશબંધ ચાલી સ્ટેશનમાં દાખલ થયો. ગાડી ઉપડવાની તૈયારી હતી; છતાં રોડમાંજ માસ્તર પાસેથી મુંબઈની ટીકીટ કઢાવી મારી સુસાફરી શરૂ કરી.

ખીજડીયા જંકશને ગાડી બદલવી પડી. આ રેલ્વે બાપુની ગાડીથી ઓળખાય છે. બાપુની ગાડીના રોદધાં રડવા બેસું તો અહીં પાર આવે તેમ નથી; છતાં જમાના પ્રમાણે બાપુજી હવે આ બાબતમાં થોડી ઘણી પેસેંજરોને રાહત આપે તો મેં તેમનું કલ્યાણ કરે. ઘોળા જંકશનથી મેં ગાડી બદલી. અહીંથી ભાવનગરની રેલ્વે શરૂ થાય છે. હું જે ડબ્બામાં બેઠો હતો, તે ડબ્બાનો ફોટો ખેંચી રેલ્વે બોર્ડ પર જો ચેકલાવ્યો હોય તો આ ફોટાની અચ્છી કિંમત સીમલે અંકાય એમ મારું ધારવું છે. એક તો સુર્યનો પ્રચંડ મધ્યાન્હ-કાળ! તેમાં વળી ઉભા રહેલા પેસેંજરોની ધમાલ. આ ડબ્બામાં હું એવો તો અકળાયો કે ચાલતી રેને કુદી પડી

પરમાત્મા પાસે ફરીયાદ કરવા જઈ; પણ સંસારમાં હજી
મારે ઘણું માણવાનું હોવાથી મેં તેમ કયું નહિ.

ખરેખર! કાઠીઆવાડની રેલ્વેમાં પેસેન્જરોને ઘેટાં
બકરાં માફક પુરવામાં આવે છે. ઘેટાં બકરાં તો બિચારા
બેંબેં કરી પોતાનું દુઃખ રહે છે, પણ કાઠીઆવાડી પેસેન્જરો
હજી સુધી બેં બેં કરતા પણ શીખ્યા નથી. કેઇ માથેનો
પુત આ દુઃખ દુર કરવા શું કંઈ નહિ કરે?

આવી રીતે દોરંગી દુનીયાના દરેક અવનવા બનાવ
જેતો જેતો અઠ્યાવીશ કલાકની સપ્ત મુસાફરી પછી
ગુજરાત મેલ મારફતે સવારના અગીયાર કલાકે હું આન્ટરોડ
સ્ટેશન પર ઉતર્યો.

સૌ પેસેન્જરો સ્ટેશનથી બહાર જવા લાગ્યા. હું પણ
અંબા માતાનું નામ લઈ સ્ટેશન બહાર આવ્યો, અહીં
ચોપાસ ગાડીની ધમાલ હતી.

મેં મારી જીંદગીમાં કદી મુંબઈ જોયું ન હતું; પણ
તેના વિશે જાપાદારે મેં ઘણું જ્ઞાન મેળવ્યું હતું; અહીં
મારા બે ચાર સગાંસંબંધીઓ હતા; તથા અમારા ગામના
દયારામ કાકાની વીંશી પણ અહીં હતી; છતાં તેના કેકાણાની
મને બરાબર ખબર ન હોવાથી હું ટ્રંકનીચે મુકી વિચાર કરવા
લાગ્યો, એટલામાં મારી સામે એક કંઠુ રસ્તીક બનાવ બન્યો.

એક સપ્તર અઢાર વર્ષનો છોકરો મોટરની અડફટમાં
આવી ગયો. તેના મુખમાંથી હોહીની ધારા ચાલી, એવ

(૮)

જોતામાં ત્યાં બસો ત્રણસો મનુષ્યો લોગ થઈ ગયા. સાડું થયું કે પોલીસ ત્યાં આવી ગીરદીને દુર કરી તેજ મોટરમાં તે છોકરાને ઓસ્પીટલમાં લઈ ગઈ. ત્યાં તેનું શું થયું ? તે તો પ્રશ્ન જાણે.

જો આલતાં નહિ આવડે, તો મોત સુખઈમાં થશે ગાડી, ઘોડા કે ટ્રામમાં, ચગદાઈ જીવ ઉડી જશે લોટનું સુખઈ નથી, સુખઈ શાણાનું કામ છે આપ્ત ભયંકર પળપળે, ઉસ્તાદનું આ ગામ છે

ઉપલો બનાવ બન્યા પછી હું પણ બહુજ સંભાળીને આલવા લાગ્યો, એટલામાં પછવાડેથી એ કાઠીઆવાડી ! એ કાઠીઆવાડી એવી યુમ સંભળી, મેં પાછું વાળી જોયું, એટલામાં તો તે લેસના ભાઈએ મને ચાલુક લગાવી દીધો, અને ઉપરથી બબડતો ગયો કે “ઢવુસકે બચ્ચે સુનતે નહિ ?” કહી ગાડી મારી મુકી. વાંચક ! આમાં મારો સંઘ કાશી કયાંથી પહોંચે ? તે તુંજ વિચાર કયાં જવું ? કોને પુછવું ? દયારામ કાકાની વીંશી કયાં હશે ? આવી રીતે લગભગ અરધા કલાક સુધી મેં આન્ટરોડની પ્રુટપાયરી પર ઉભા રહી વિચાર કર્યો. હું ધારૂં છું કે મહમદ ઝીઝનીયે સોમનાથ પાટણનું દેવળ હુટયું; ત્યારે પણ તેણે આટલો વિચાર કર્યો નહિ હોય. અંતે હિંમત રાખી હું ટ્રામ પાસે આવ્યો; પણ આ વાર્તાનો પુરો લેદ જાણવો હોય તો ભાગ બીજો (શિર બબરની મોકાણ) આજે ખરીદો.

[Faint, illegible vertical text]

[illegible]

10

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

2022年12月24日

